

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK

ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY

2017/3–4

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
BUDAPEST, 2018

EGYHÁZTÖRTÉNETI KÖNYVEK ÉS KIADVÁNYOK

BEDNÁRIK JÁNOS (szerk.)

A CSODATÉVŐ TÖLGY ŐRZŐI. TRINITÁRIUS KÉZIRATOK
A 18. SZÁZADI MAKKOSMÁRIÁRÓL.

Budakeszi Helytörténeti Tanulmányok 4.
Budakeszi, 2018. 155 p. ISBN 978-615-00-1991-8

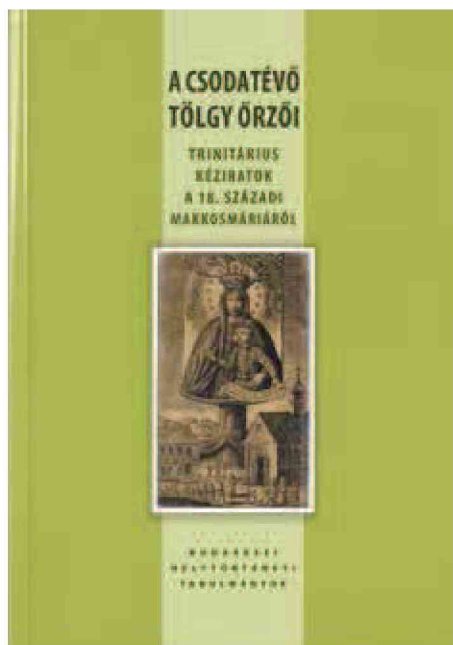
Az utóbbi években a búcsújárás, illetve kegyhelytörténeti kutatásokban egy erősödő tendenciát figyelhetünk meg, melynek köszönhetően sorra jelentek és jelennek meg zárándokhelyeink eddig feldolgozatlan, lefordítatlan és így rejtve maradt mirákulum szövegei. Földvári Katalin évek óta kutatja a pócsi kegykép hazai és mariazelli csodatörténeteit,¹ Mohay Tamás 2015-ben jelentette meg P. Losteiner Leonárd 1810 és 1815 között összeállított kéziratát a csíksomlyói csodákról,² Rosner Zsolt egykori máriagyűdi plébános a gyűdi kegyhely évszázadok alatt összegyűjtött csodatörténeteit szedte össze, köztük három (1757, 1771, 1772) eddig kiadatlan kézirat fordításával.³ Kis-Halas Judit egyelőre kéziratban lévő doktori dolgozatában ugyancsak ez utóbbi mirákulum történeteket használja a kegyhely vonzaskörzetének 18. századi orvoslási gyakorlatait elemezve.⁴ Bednárík János itt bemutatni kívánt forráskiadványa ötödikként kapcsolódik e sorba. A hazai folklorisztikát tekintve talán mondhatjuk azt, hogy ez már egy figyelemreméltó szám, aminek a háttérben lehet, hogy csak a körülmények véletlen egybeesését kell lássuk. Ám akár eszünkbe juthatnak olyan szempontok is, mint a búcsújárás gyakorlatának, így a kegyhelyek népszerűségének napjainkban tapasztalható reneszánsza, ami egyértelműen újra ráirányítja a figyelmet e helyek történeti gyökereire és spirituális tartalmára. Vagy gondolhatunk a csoda utáni vágyakozás korokon átívelő egyetemes és ma is erősen

1 Kutatásairól a teljesség igénye nélkül lásd: FÖLDVÁRI Katalin: *Csodás gyógyulások Máriapócon, a Könyveső Szűzanya kegyhelyén.* in: Acta Universitatis Debreceniensis Series Historica, 89–103. 2012.; uő.: *A mirákulumos könyvek szerepe egy kegykép történetének feltárásában: Az eredeti pócsi ikonhoz kapcsolódó imameghallgatások.* In: KERESZTES, Gábor (szerk.) *Tavaszi Szél 2015* [elektronikus dok.] [Spring Wind 2015]; konferenciakötet. Budapest–Eger, Doktoranduszok Országos Szövetsége, EKF Líceum Kiadó, 13–26., 2012.

2 MOHAY Tamás: *„Istennek kincses tárháza...”* P. Losteiner Leonárd ferences kézírata Szűz Mária kegy-szobráról. Csíksomlyó–Budapest, Csíksomlyói Ferences Kolostor–Szent István Társulat, 2015.

3 ROSNER Zsolt: *Máriagyűdi mirákulumos* könyv. Évszázadok csodái a máriagyűdi kegyhelyen. Máriagyűd, Rosner Zsolt Kiadása, 2017.

4 KIS-HALAS Judit: *Boszorkányok, gyógyítók, orvosdoktorok és a csodatévő Szűz Mária.* Az orvoslás plurális modellje egy 18. századi dél-dunántúli kegyhely vonzaskörzetében. Doktori disszertáció, Budapest, ELTE BTK, 2019.

jelentkező igényére, vagy a szakrális helyeket is érintő értékként, örökségként való újrafelfedezés és feltárás törekvéseire.

Némiképp ez utóbbi szempont érvényesült a Bednárík János által szerkesztett kötet esetében is, ahogy arról az előszóban ír: a Budakeszi Települési Értéktár számára készítették el a makkosmáriai kegyhely két 18. századi mirákulumokat tartalmazó kéziratának (latin és német nyelvű kéziratokról van szó) fordítását. A Budakeszi Helytörténeti Sorozat szerkesztőivel, Gellér Dáviddal, Somlai Péter Ferencsel, valamint a fordítást végző Bednárík Györggyel közösen született meg az ötlet, hogy ezeket az értékes forrásokat szerkesztett, jegyzetelt, illusztrált formában is kiadják a szélesebb közönség számára is érthető formában. Jó lenne, ha a napjainkban zajló örökségesítési folyamatok még számos ilyen kincset napvilágra hoznának, és azok ilyen értő és pro-

fesszionális módon kerülnének feldolgozásra és megmentésre!

A kéziratokat olvasva a makkosmáriai kegyhely 1731 és 1778/84 közötti 53 éve elevenedik meg az olvasó előtt. Azok a felvilágosodás előtti utolsó évtizedek, amikor még szabadon és elevenen virágzik a kegyhelyek és a búcsújárás kultusza, középpontjában a Mária tisztelettel. Ez a tisztelet és annak az ébren tartása emeli a mirákulum műfaját a korban nagy jelentőségűvé. Középpontjában a zarándokhelyek patrónusának tulajdonított csodatevő erő bemutatása áll, mely képes a hely thaumaturgikus funkcióinak megsokszorozására, és hatással van a kegyhelyek zarándoklatokra gyakorolt vonzerejére is.

Makkosmária a tárgyalt korban először a veszprémi egyházmegyéhez tartozó budakeszi plébános, majd 1748-tól a trinitáriusok kezelésében volt. Ők voltak annak a csodatevő tölgynek az őrzői, amelyhez e periódus kezdő évének a csodája kötődik. 1731-ben ugyanis egy 17 éves fiúnak Traub Jánosnak/Johannes Traubnak látomása volt, melyben Krisztus arca jelent meg a fán. Felgyógyulásáért hálából képet akasztott a fára, mely körül hamarosan búcsújáróhely formálódott. 1748-tól vették a helyet a trinitáriusok gondozásba és ezzel megkezdődött a könyvben olvasható csoda esetek feljegyzésének sora. Az utolsó történet 1778-as dátumú, ez után 1784-ben II. József feloszlatta a rend osztrák-magyar tartományát és így a kegyhelyet is. A feljegyzések ekkor abbamaradtak.

A „Csodatevő tölgy őrzői” című műben az olvasó most ezeket a nyomtatásban még sehol meg nem jelent feljegyzéseket és a trinitáriusok háztörténetét olvashatja, mai magyar átiratban. A fordító Bednárík György volt. Az első kézirat a PROTHOCOLL nevet viseli, a trinitárius időszak 36 évének tulajdonképpen Historia Domusa. Ez 62 darab 1748 és 1782 között megtörtént csodaesetet tartalmaz, száraz, adatszerűen megírt esetleírás formájában, néhol tanukkal is ellenjegyezve.

A másik kézirat a PARTHENEUM NEMUS nevű szépírói igénnyel megírt munka, melyet egy Szent Istvánról elnevezett trinitárius szerzetes állított össze. Célja – illeszkedve a kor gyakorlatához – a nyomtatás lett volna, ám ez nem valósult meg. Az ősz-

szeállításban a szerző a Historia Domus adatait kerekítette ki terjedelmes, részletgazdag retorikai alakzatokkal, klasszikus bibliai utalásokkal és idézetekkel. Ezen eszközök által kívánta a csodatörténeteket a nagyközönség számára is élvezetessé és érzékletessé tenni. A közérthető módon megírt esetek azonban jól szolgálták a dicsőítést, lelkesítést, tanúságtételt is. A Partheneum lapjain elsőként a kultusz és a kegyhely történetjét foglalja össze a szerző, majd ezt követi 1731-től 1777-ig bezárólag 60 gyógyulás történet, betegségek, bajok szerint csoportosítva. A szerző tehát határozott koncepció mentén dolgozott és tudatosan ehhez igazítva állította össze gyűjteményét. A 60 történetből 20-at az első kézirat is tartalmaz, a többi egyéb forrásokból származhat.

A Historia Domus feljegyzéseinek és a csodatörténeteknek a közreadása előtt, rövid, kontextuáló felvezetést olvashatunk Bednárík János tollából. Ebben a most említett két kézirat mellett további két korabeli forrás⁵ alapján rajzol képet a kegyhely 18. századi történetéről a szerző. E helyütt csak utalni szeretnék a legfontosabb eseményekre. Elsőként arra, hogy jóllehet Makkosmária kegyhely létrejöttét a már említett 1731-es látomástól datálják, már ezt megelőzően is több, a budakeszi erdőben történt látomásról vannak adataink. 1686-ban a Buda felszabadításából távozó császári hadak láttak egy fénytől körberagyogott fát. Majd 1698-ban egy újabb adatban van utalás arra, hogy Schertz Katalin gyermekként ugyanitt egy ünnepélyes (véltetően búcsús) menetet látott. Ezt követi az 1731-es Traub féle látomás, amely megindította a kegyhelyé alakulás folyamatát. Először kunyhóban, majd fa kápolnácskában, később kő templomban helyezték el a Makkos Mária kegyképét.

A kegyhely bemutatását a szűkebb régió változó egyházi környezetének bemutatása követi. Ismerve Bednárík János egyház és helyi társadalom témában végzett doktori kutatásait,⁶ kijelenthetjük, hogy itt „kibújt a színpalak mögül” nem csak a lokálpatrióta, hanem valamelyest a kutató is, hiszen egy nagyon alapos, mindenre kiterjedő áttekintést ad a Zichyék tulajdonában álló Buda környéki terület egyházigazgatásáról. Megtudjuk, hogy eredendően a veszprémi egyházmegyéhez tartozó budakeszi plébános látta el a kegyhelyet, ám a pap túlterheltsége miatt (annyira sokan jöttek a kegyhelyre) szükségessé vált egyéb egyháziak bevonása is. A választás a trinitárius szerzetesekre esett, miután sikerrel virágoztatták fel a szintén a Zichy földbirtokosok fennhatósága alá tartozó Óbuda-kiscelesi, mariazelli kegykép másolatot őrző kegykápolnát. Nagyon jónak és hasznosnak tartom, hogy a rend tagjai által vezetett Historia Domus feljegyzései is belekerültek a kötetbe, mert betekintést engednek az amúgy kevésbé ismert rend helyi működésébe és hétköznapijaiba. Így akár rendtörténeti kutatások forrásává is válhatnak majd a későbbiekben.

A kegyhelytörténet és az egyházi környezet bemutatása után a hely vonzáskörzetéről kapunk áttekintést. Ez alapján körvonalazható, hogy Makkosmária egy regionális jelentőségű kegyhely, amelyet a környékbeli papság is aktívan támogatott. Kiemelt szerepe lehetett például a mai Budapest területének plébániáiról érkező papoknak, szerzeteseknek és a gereszei, jászszági, Tápió menti, Duna menti településeknek is a hely felfutásában. A kötet végén egy (talán némileg túl sematikus) térkép segíti az ebbéli tájékozódást. A vonzáskörzet kérdése kapcsán Bednárík János a különböző nemzetiségek jelenlétére

⁵ A két forrás: egy 1737-es egyházi vizsgálat, 1747-es vizitációs jegyzőkönyv. Ezek nem kerültek bele a kötetbe.

⁶ BEDNÁRIK János: *Egyház és helyi társadalom a 19. század második felében. Történeti etnográfiai vizsgálat Buda környéki települések mintáján*. Budapest, 2018.

is ráirányítja a figyelmet, így megtudjuk, hogy nem csak németek, magyarok, de ercsi rácok, sósokúti és perbáli szlovákok is látogatják a helyet. Ez a tény szintén árnyalja a kultusz, a hely kulturális közegének jobb megismerését.

Sajnálom és kicsit hiányolom, hogy magukról a szövegekről elemzés, kimutatás kevéssé került a könyvbe, igaz ezt Bonomi Jenő, és Tüskés Gábor már elvégezték és munkáikra bőven hivatkozik is a szerző.

A bevezető részeket követik maguk a kéziratok. Bennük olyan csodákról olvashatunk, amelyekben a természetfölötti kézzelfogható jelekben nyilvánult meg. Külső jelekben és jelenségekben, amiket hitelesíteni lehetett, tanukkal lehetett igazolni.

Végezetül had emeljem ki a kötet igényes kivitelezését, amely fölött könyvismeretéseinkben sokszor elsikkadunk. Ez egy amolyan jó kézbe venni könyv. Nyilván ez a szélesebb célközönség kijelölése miatt is fontos volt, de az igényesség ebben is jól tetten érhető és egyértelműen emeli a könyv értékét. Az egyes oldalak gazdagon, ám nem túlzóan illusztráltak. Sőt a képek és ábrák aprópót szolgáltatnak ahhoz is, hogy érdekes, a kontextusba, történeti keretbe helyezést, vagy épp csak a megértést segítő kiegészítő információkkal lássák el az olvasót. Így jó leírást olvashatunk például Traub Jánosról, az ugyancsak Makkosmárián található Schmerzensmann képéről, a trinitáriusokról, a dunai hajómalmokról, vagy a Pragmatica Sanctióról. Általuk a településhez kötött forrásanyag egy tágabb történeti és művelődéstörténeti összefüggésbe kerül.

Az illusztrációk mellett értékes függelék is gazdagítja a könyvet, részint térkép melléklettel, részint egy a gyógyulás történeteket áttekintő táblázattal, ami szintén újabb vizsgálódásra inspirálhatja a jövőben az érdeklődő kutatókat. Kivételesnek tekinthető az is, hogy a kötet alapját képező kéziratok mindenki számára elérhetőek elektronikusan is, ennek pontos linkjét a kötetben mindenki megtalálja. Így az eredeti kéziratok és azok ártírt fordításai nem csak a nagyközönség, hanem a műfaj, a kegyhely iránt érdeklődő kutatók számára is forrásul szolgálhatnak.

A csodafeljegyzésekről készített kéziratok általában azzal a céllal, lettek összeállítva, hogy kilépve a kolostorok és plébániai irattárak elzártságából, szélesebb rétegeket is megtudjanak szólítani, s aktív hatást gyakoroljanak a kultuszra, a helyiek, az ide érkezők vallási életére. Majd 250 év telt el a gyűjtemények lezárása óta, és most e kötettel valósult meg ez a cél. Had idézzem itt most a szövegek fordítójának erről írott személyes sorait, mellyel minden kedves olvasó figyelmébe ajánlom a kötetet: „A mintegy kétszázötven éves dokumentumok tanulmányozása és megfejtése izgalmas kaland és nagy lelki élmény volt nekem. Azt kívánom, hogy ezek a sokáig lappangó „holt” szövegek az olvasót is megérintsék, számukra is megszólaljanak.”

Frauhammer Krisztina